

Dr. Ruzsonyi Péter PhD

A kisebbséghez tartozó fogvatartottak speciális nevelési szükségletei

avagy napjaink egyik interkulturális kihívása

Dolgozatomban egy rendkívül érzékeny témával foglalkozom. Hazánkban, amikor a „kisebbség” kifejezést használjuk, szinte biztosak lehetünk abban, hogy a cigányságról¹ beszélünk. Egy külső szemlélő számára ez a helyzet az első pillanatban értelmetlennek és egyben szomorúnak tűnhet. Felmerülhet benne a kérdés: Miért nem nevezzük a nevén a dolgokat, miért használunk áttételes fogalmat egy konkrét kisebbségi csoport megnevezésekor?

A válasz bizonyos szempontból egyszerű: hazánkban – a jogi megítélés szempontjából – nincs cigány ember. Magyarországon törvénytelen a roma származásúak romaként történő nyilvántartásba vétele, illetve megszámlálása. Egyrészt ez a helyzet tökéletesen érthető (soha nem felejtethjük a fajgyűlöletből származó tragédiákat, a cigány holokauszt sok tízezernyi áldozatát), másrészt ugyanakkor adott esetben meggátolhatja a többséget abban, hogy segítséget nyújtson a legnagyobb lélekszámú hazai kisebbségnek.

Véleményem szerint határozottan meg kell különböztetnünk az eltérő megközelítéseket. A törvény előtti egyenlőség alapvető emberi jog. Nem feledkezhetünk meg arról azonban, hogy például életesélyeinkben nem vagyunk egyenlők. Mindnyájunk felelőssége, hogy segítséget nyújtsunk mindazoknak, akik erre rászorulnak. Álláspontom szerint ez a tétel általában is igaz, azonban kiemelkedően fontos a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül, a fogvatartottak esetében. A mindennapi élet gyakorlatából tudjuk, hogy a roma fogvatartottak² reakciói gyakran eltérőek más fogvatartottaktól. Hipotézisünk szerint a cigányság esetenként markánsan eltérő magatartásának és viselkedésének háttérében történelmi és kulturális okokra visszavezethető speciális szükségletek állnak.

A kutatás hipotéziseinek megfogalmazása

- 1) A roma fogvatartottak speciális szocio-kulturális háttérrel rendelkeznek.
- 2) A roma fogvatartottakról rendelkezésünkre álló jelenlegi ismeretek nem adnak elég háttér-információt a szükséglet alapú kezelési programok kidolgozásához.
- 3) A roma fogvatartottak szükségleteinek pontosabb ismerete és az azok kielégítését szolgáló programok „felkínálása” jelentős mértékben megnöveli együttműködési szándékukat, valamint hozzájárul a börtönártalmak csökkenéséhez.

A kutatástól elsősorban azt vártuk, hogy ezeket – a feltételezeten létező – speciális szükségleteket képesek legyünk felismerni és meghatározni.

1 A dolgozatban a roma és a cigány kifejezéseket egymás szinonimájaként használom, a kifejezések használata mögött semmilyen szándékolt mögöttes tartalom nem húzódik meg.

2 A roma/cigány fogvatartott kifejezés a továbbiakban kizárólag olyan egyénekre, illetve csoportokra vonatkozik, amelynek tagjai önmagukat romának/cigánynak határozták meg. Ez az önmeghatározás az érintettek szabad akaratán alapult.

Kutatásunk kezdetekor kellett megbirkóznunk a legnagyobb elméleti problémával: milyen módon találhatjuk meg, illetve határozhatjuk meg egy olyan kisebbség speciális szükségleteit, amelyik „hivatalosan” nem is létezik? Abból indultunk ki, hogy minden embernek alapvető joga és lehetősége, hogy bármilyen csoport tagjaként határozza meg önmagát.

Vizsgálatunk tematikájának összeállítását, a konkrét módszertan kialakítását, a kérdőív összeállítását és a felmérésben kikérdezőként részt vevők kiképzését egy egyetemi kutatócsoport³ tagjaként végeztem.

A felmérést két budapesti büntetés-végrehajtási intézetben (Budapesti Fegyház és Börtön, Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet) végeztük 2003-ban és 2004-ben. Az intézetek kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy az elméletileg szóbajöhető fogvatartotti minta minél inkább reprezentálja a hazai fogvatartotti populációt. A kutatás megkezdésekor a csatlakozási lehetőséget ezért jogerősen elítélteknek és előzeteseknek, férfiaknak és nőknek, börtön és fegyház fokozatiújaknak egyaránt felajánlottuk.

Ezt követően valamennyi jelentkező fogvatartott írásos információt kapott a kutatás egészéről, amelyben garantáltuk a teljes névtelenséget. A következő lépésben az önkéntes együttműködők önmeghatározására voltunk kíváncsiak. A kérdésekre kapott válaszokat elemezve a közös munkát azokkal folytattuk, akik önmagukat romának tartották.

A kutatásba bevont roma fogvatartottak intézetek szerinti megoszlása a következő volt:

Bv. intézet	Fő	%
Budapesti Fegyház és Börtön	93	49,2
Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet	96	50,8
Összesen	189	100,0

A kutatásban részt vett fogvatartottak alap-statisztikai adatai

Életkor

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	18–25	49	25,9	27,7
	26–40	98	51,9	55,4
	40–50	28	14,8	15,8
	50+	2	1,1	1,1
	Összesen	177	93,7	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	12	6,3	
Mindentösszesen		189	100,0	

A fogvatartottaknak több mint a fele a legaktívabb életkori csoportba tartozott.

3 A kutatócsoportot elsősorban az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának felkért nevelésméleti szakemberei, illetve oktatói alkották. A fogvatartottakat érintő vizsgálat egy nagyobb szabású pedagógiai kutatási projekt részét képezte. A jelen dolgozatban érintett vizsgálati részterületet én koordináltam, illetve az elemzést magam végeztem.

Életkor

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	18-25	49	25,9	27,7
	26-40	98	51,9	55,4
	40-50	28	14,8	15,8
	50+	2	1,1	1,1
	Összesen	177	93,7	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	12	6,3	
Mindösszesen		189	100,0	

Hány évet töltött eddig börtönben?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Kevesebb mint 3	62	32,8	36,0
	3-5	38	20,1	22,1
	6-10	38	20,1	22,1
	Több mint 10	34	18,0	19,8
	Összesen	172	91,0	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	17	9,0	
Mindösszesen		189	100,0	

A fogvatartottak 2/3-ad része volt visszaeső, jelentős részük komoly börtöntapasztalattal rendelkezett.

A kérdőív összesen 83 kérdést tartalmazott. A továbbiakban kizárólag azokra koncentrálnunk, amelyekből információt nyerhetünk a roma fogvatartottak speciális szükségleteire vonatkozóan.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a romák a civil társadalomban kisebbséget alkotnak, a börtönben azonban a roma fogvatartottak többségben vannak. Intézeteink falain belül a roma származásúak becsült részaránya 50 – 80 % között mozog⁴. (A legalacsonyabb arányban a felnőtt férfiak között fordulnak elő, őket a férfi fiatalokriák, majd a felnőtt női fogvatartottak követik. Legnagyobb arányban a fiatalokriú nők között találunk romákat.)

Póczik Szilveszter kutatási eredményei továbbá azt sugallják, hogy a roma fogvatartottak 75%-a visszaeső. Ha elfogadjuk ezt a szám adatot, a szakemberek számára teljesen felesleges hangsúlyozni egy új kriminálpedagógiai megközelítés kidolgozásának fontosságát.

Kutatásunk megtervezésekor abból az együttműködés kialakítására vonatkozó neveléselméleti törvényszerűségből indultunk ki, amely szerint céljaink eléréséhez két eszköz áll a ren-

⁴ Országos felmérési adatok az adott témakörben nem állnak rendelkezésünkre, de egyes szakirodalmi kövvetkeztetések (lásd Póczik Szilveszter dolgozatai), valamint a saját felméréseim hitelesíteni látszanak a roma fogvatartottak részarányára vonatkozó becslést.

delkezésünkre: a jutalmazás és a büntetés. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban, hogy a nevelés gyakorlati oldala korántsem egyetemes jellegű. Véleményem szerint rendkívül fontos emlékeztetni arra, hogy egy adott jutalom a különböző embereknél eltérő hatást válthat ki (például az egyszemélyes elhelyezés kiváltsága nem mindenki számára jutalom értékű). A büntetéssel kapcsolatos helyzet sok vonásban hasonló (például a dohányzás zárkán belüli megtiltása egyáltalán nem idéz elő kellemetlen helyzetet egy nemdohányzó számára). Lényegesen célravezetőbbnek tartom tehát, ha egy konkrét személy ténylegesen meglévő szükségleteiből indulunk ki.

Amennyiben elfogadjuk a fenti logikai láncolat igazságtartalmát, akkor a kérdés „mindössze” az, hogy mi módon határozhatjuk meg ezeket a szükségleteket.

Ennek érdekében ésszerűnek tűnik a szükségletek eltérő szintjeinek átfogó meghatározása, illetve rendszerezése.

– Általános emberi szükségletek (lásd Maslow szükséglet-hierarchiáját)

– Csoportszintű szükségletek (olyan szükségletek, amelyek az érintettek közös kulturális, gazdasági, valamint szociális hátterén, és/vagy a jelenlegi élethelyzetükön alapszik)

– Egyéni szükségletek

A továbbiakban elsősorban a második kategóriába (csoportszintű szükségletek) sorolható szükségletekre koncentrálnak. Tesszük ezt azért, mert dolgozatunkban elfogadjuk a pszichológia, illetve a neveléstudomány általános emberi szükségletekre vonatkozó megállapításait (első csoport), az egyéni szükségletekből (harmadik csoport) kiinduló fogvatartotti klaszszifikációnak pedig részletesen kimunkált gyakorlata van a büntetés-végrehajtáson belül. Véleményünk szerint a csoportszintű szükségletek elemzése jelenleg nem kap megfelelő mértékű figyelmet, ezért a dolgozatunkban erre a területre koncentrálnak.

A csoportszintű szükségletek meghatározása jelenti az első és az egyik legfontosabb lépést. Amennyiben eredményesen feltárjuk egy speciális csoport (esetünkben a roma fogvatartottak) jellemző szükségleteit, akkor reális esély nyílik arra, hogy megtaláljuk azok ki-elégítésének szakmailag legoptimálisabb módját.

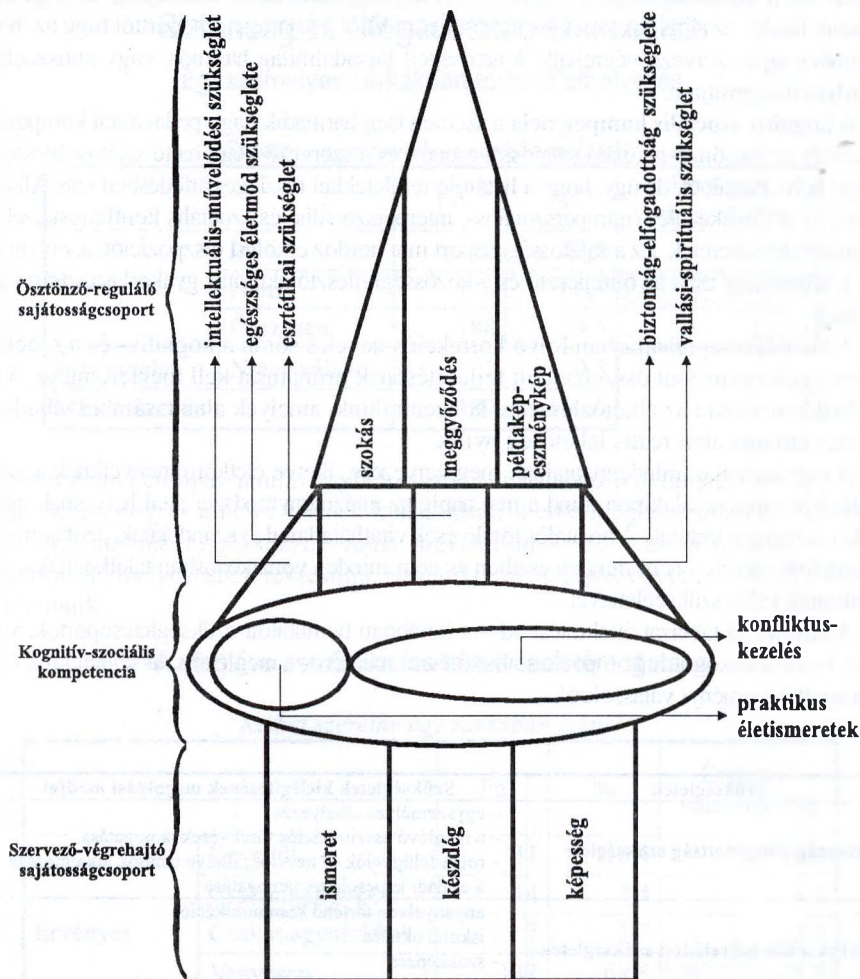
A roma fogvatartottak speciális pedagógiai szükségleteinek elemzése érdekében először áttekintjük a fogvatartottak magatartásformálásának egyik neveléstudományi megközelítését. Reményeim szerint ez a rendszer támpontot ad a szükségletek rendszerelméleti megközelítéséhez.

A konstruktív életvezetés megalapozásának pedagógiai rendszere⁵

Ennek a pedagógiai személyiségértelmezési felfogásnak az alapja a magyar Bábosik professzor által kidolgozott rendszer. Ebbe a struktúrába emeltük be a Maslow szükséglet-hierarchiájában is szereplő biztonsági- és szeretet szükségleteket (biztonságban, vesztélyektől mentesnek lenni; valamint másokhoz tartozni, befogadottnak lenni), vala-

mint az általam megalkotott kognitív-szociális kompetencia elnevezésű sajátosságcsoportot.

Kiemeltük a pedagógiai alapú értelmezést lehetővé tevő három fő személyiségbeli komponenst (szervező-végrehajtó sajátosságcsoport, ösztönző-reguláló sajátosságcsoport és kognitív szociális kompetencia).

A személyiség szervező-végrehajtó sajátosságcsoportjának alkotórészei: ismeret, készség, képesség. Ez a komponens nem az egyéni aktivitás szociális alapirányát, hanem a kivitelezés részleteit határozza meg. A szervező-végrehajtó sajátosságcsoport teljes értékű kifejlődése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ösztönző-reguláló sajátosságcsoport funkcióképes szintre juttatható legyen, és így az egyén képessé váljék az önvezérlésre.

A személyiség **ösztönző-reguláló sajátosságcsoportja** a motivációs-szükségleti kép-ződményeket foglalja magába. Két fő alkotórésze: a közösségfejlesztő aktivitás szükségleti rétege (meggyőződés, szokás, példakép-eszménykép) és az önfejlesztő aktivitás szükségleti rétege (intellektuális-művelődési szükségletek, esztétikai szükségletek, egészséges élet-mód szükséglete, a biztonság-elfogadottság szükséglete, valamint a vallási-spirituális szük-séglet). Ez a sajátosságcsoport, vagyis a személyiség motivációs szükségleti szférája köz-vetlenül felelős az aktivitás szociális minőségéért. Ettől a sajátosságcsoporttól függ az, hogy az ember saját szervező-végrehajtó lehetőségeit társadalmilag hasznos, vagy antiszociális irányban mozgósítja-e.

A **kognitív szociális kompetencia** a személyiség harmadik nagy pedagógiai komponen-se, amely az ösztönző-reguláló sajátosságcsoport és a szervező-végrehajtó sajátosságcsoport között helyezkedik el, de úgy, hogy a határoló területekkel részleges átfedésben van. Alkotó-részei: konfliktuskezelés (intrapersonális-, interperszonális- és szociális konfliktuskezelés), valamint életismeretek. Ez a sajátosságcsoport már hordoz erkölcsi diszpozíciót, azonban en-nek kiteljesedése csak az önfejlesztő és a közösségfejlesztő aktivitás gyakorlása során való-sul meg.

A büntetés-végrehajtásban folyó korrekciós nevelés során a kognitív- és a szociális képességek egymással összehangolt fejlesztésének primátusát kell megteremteni. A to-vábbiakban azokra az alkotóelemekre koncentrálunk, amelyek alakítására a szabadság-vesztés tartama alatt reális lehetőség nyílik.

A fogvatartottak mindennapjainak megszervezése, illetve életkörülményeiknek a szük-ségletekhez történő alakítása mind a mai napig az intézményrendszer által helyesnek tartott reakciók mentén történik. A hivatalos törekvések vitathatatlanul jó szándékúak, azonban – vé-leményünk szerint – nem minden esetben és nem minden vonatkozásban találkoznak a fog-vatartottak valós szükségleteivel.

A következő táblázat áttekintést ad – a korábban bemutatott szükségletcsoportok, vala-mint a szociális-kognitív komponens alkotórészei mentén – a meglévő szükségletekről, és az arra adott intézményi válaszokról.

Szükségletek	Szükségletek kielégítésének megoldási módjai
biztonság-elfogadottság szükséglete	<ul style="list-style-type: none"> – egyszemélyes elhelyezés – a meglévő asszimilációs törekvések támogatása – roma felügyelők és nevelők, illetve tanárok alkalmazása – a családi kapcsolatok támogatása
intellektuális-művelődési szükségletek	<ul style="list-style-type: none"> – anyanyelven történő kommunikáció – iskolai oktatás – szakképzés – a hagyományok továbbélésének elősegítése
egészséges életmód szükséglete	<ul style="list-style-type: none"> – sport – egészségmegőrzés – a kábító- és bódító szerekkel kapcsolatos ismeretterjesztés
konfliktuskezelés	<ul style="list-style-type: none"> – különféle személyiségfejlesztő, feszültségkezelő programok
praktikus életismeretek	<ul style="list-style-type: none"> – háztartási ismeretek és munka – álláskereső tréning

A legfontosabb kérdés, amelyre a dolgozatban választ keresünk: a fogvatartottak szükségleteinek adekvát kielégítése érdekében milyen körülmények és feltételek megteremtése fontos, illetve lehetséges a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során. Ennek érdekében összevetjük a jelenleg alkalmazott, illetve alkalmazható megoldási módokat a roma fogvatartottak véleményével és igényeivel.

Biztonság és elfogadottság szükséglete

Egyszemélyes zárkákban történő elhelyezés

Szeretne egyszemélyes zárkában lakni?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	62	32,8	33,0
	Nem	126	66,7	67,0
	Összesen	188	99,5	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	1	0,5	
Mindösszesen		189	100,0	

Valamennyi európai ajánlás egybehangzóan és határozottan támogatja a fogvatartottak egyszemélyes elhelyezésének kialakítását, illetve megkivánja annak alkalmazását. Az általunk megkérdezett roma fogvatartottak 2/3-a azonban nem szeretne ilyen típusú elhelyezésben részesülni. Számukra büntetéssel egyenértékű, ha egyedül kell lenniük.

A meglévő asszimilációs törekvések támogatása

Kikkel szeretne egy zárkában lakni?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Egyedül	31	16,4	16,8
	Csak cigányokkal	14	7,4	7,6
	Csak magyarokkal	7	3,7	3,8
	Vegyesen	132	69,8	71,7
	Összesen	184	97,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	5	2,6	
Mindösszesen		189	100,0	

Szeretné-e, hogy a nevelési csoportja kizárólag romákból álljon?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	39	20,6	21,3
	Nem	144	76,2	78,7
	Összesen	183	96,8	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	6	3,2	
Mindösszesen		189	100,0	

Mit tenne, ha a lánya egy magyar emberrel akarna összeházasodni?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Engedném	172	91,0	92,5
	Tiltanám	12	6,3	6,5
	Kitagadnám	2	1,1	1,1
	Összesen	186	98,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	3	1,6	
Mindösszesen		189	100,0	

A börtönben alakított cigányzenekarba felvenne-e nem roma zenészt?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	149	78,8	81,4
	Nem	34	18,0	18,6
	Összesen	183	96,8	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	6	3,2	
Mindösszesen		189	100,0	

Valamennyi válasz határozott asszimilációs törekvésre utal.

Roma felügyelők és nevelők, illetve tanárok alkalmazása

Jobban elfogadná egy roma felügyelő utasításait?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	58	30,7	33,0
	Nem	118	62,4	67,0
	Összesen	176	93,1	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	13	6,9	
Mindösszesen		189	100,0	

Jobban elfogadná egy roma nevelő tanácsait?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	78	41,3	44,8
	Nem	96	50,8	55,2
	Összesen	174	92,1	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	15	7,9	
Mindösszesen		189	100,0	

Szívesebben járna-e iskolába, ha roma tanár tanítaná?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	80	42,3	46,2
	Nem	93	49,2	53,8
	Összesen	173	91,5	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	16	8,5	
Mindösszesen		189	100,0	

A válaszok nem igazolták az előzetes elképzeléseinket. Eredetileg azt feltételeztük, hogy a roma kollégák eleve könnyebben alakíthatnak ki együttműködést a roma fogvatartottak körében. A válaszok közül azonban egyetlenegy sem támasztotta alá egyértelműen ezt. Külön elemzést érdemel a börtönélet mindennapjaira legnagyobb hatással lévő felügyelői állományt illetően a 2/3-os elutasítás.

A családi kapcsolatok támogatása

A roma származású fogvatartottak kapcsolattartása a családdal nagyon intenzív. A megkérdezettek a lehetséges kapcsolattartási formákkal az alábbi százalékos megoszlásban élnek:

Levelezés	92%
Csomag	77%
Látogatás	85%
Telefonálás	82%

A hozzátartozók visszavárják
szabaduláskor 88%

Az adatok mindegyike a családtagok közötti erős kapcsolatra utal.

Intellektuális-művelődési szükségletek

Anyanyelven történő kommunikáció

Az egyik legnagyobb probléma hazánkban, hogy a társadalom többsége a romákra homogén csoportként tekint, nem vesznek tudomást a kisebbség belső tagozódásáról. Elemzésünk szerint napjainkban három jelentős cigány csoport él egymás mellett.

Melyik cigány csoporthoz tartozik?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Magyar (Ungro)	106	56,1	59,6
	Oláh	44	23,3	24,7
	Beás	12	6,3	6,7
	Más	3	1,6	1,7
	Nem tudom	13	6,9	7,3
	Összesen	178	94,2	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	11	5,8	
Mindösszesen		189	100,0	

A három meghatározó roma csoport között napjainkig létezik egy rendkívül erős hierarchia, ugyanakkor valamennyi csoportnak van saját nyelve. Ezek a nyelvek olyan mértékben eltérnek egymástól, hogy ha az egyes csoportok tagjai csak a saját nyelvükön beszélnének, akkor a különböző csoportok nem tudnának egymással kommunikálni. Szerencsére azonban valamennyi roma fogvatartott beszélt magyarul, így számukra az egymás közötti kommunikáció sem jelent igazi problémát. Mindennapi jelenség ugyanakkor, hogy a roma fogvatartottak egymás között egy olyan „nyelvek feletti nyelvet” használnak, amelyben a magyar nyelv kifejezéseit keverik a különböző cigány nyelvek szavaival.

Az egyes csoportokon belül eltérő a saját nyelvük ismeretének mértéke. Olyan esetrel nem találkoztunk, hogy egy meghatározott csoporthoz tartozó roma fogvatartott beszélte volna egy másik cigány csoport nyelvét.

Beszéli-e valamelyik cigány nyelvet?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	57	30,2	30,3
	Nem	131	69,3	69,7
	Összesen	188	99,5	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	1	,5	
Mindösszesen		189	100,0	

Melyik cigány nyelvet beszéli?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Egyiket sem	131	69,3	69,7
	Lovárit	46	24,3	24,5
	Beást	11	5,8	5,9
	Összesen	188	99,5	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	1	,5	
Mindösszesen		189	100,0	

Annak ellenére, hogy az egyes cigány csoportok között létezik egy nagyon erős hierarchia, a kutatásunk alapcélkitűzése értelmében csak a romák és a többség közötti együttműködés lehetőségeire koncentráltunk. A felszínre került belső tagozódással nem foglalkoztunk.

Az interjúk és a kérdőívek felvétele során lényegi kommunikációs problémával nem találkoztunk. Valamennyi együttműködő fogvatartott tudott magyarul beszélni, olvasni és írni. Néhány esetben az íráskészség színvonala nagyon alacsony volt, ilyenkor azonban a kikérdezők azonnal segítséget nyújtottak.

A vizsgálat során egyértelműen bebizonyosodott számunkra, hogy az eredményes kommunikáció, valamint a félreértésekből adódó feszültségek elkerülése érdekében mennyire fontos a nyelvi készség fejlesztése. A börtönélet mindennapjaiban a magyar nyelv használata elsőbbiséget élvez. Ezzel ellentétes törekvéssel nem találkoztunk. Ugyanakkor a fogvatartotti programok kialakításánál figyelmen kívül nem hagyható, hogy a magukat romának valló fogvatartottak jelentős hányada szeretne megtanulni cigány nyelven írni és olvasni. A sajátnyelv megismerésének igénye hozzájárulhat az identitástudat erősödéséhez.

Szeretne-e megtanulni cigány nyelven írni és olvasni?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Már tudok	50	26,5	26,6
	Igen	100	52,9	53,2
	Nem	38	20,1	20,2
	Összesen	188	99,5	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	1	,5	
Mindösszesen		189	100,0	

Iskolai oktatás

Mi az iskolai végzettsége?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Nincs	3	1,6	1,6
	Befejezett 4 ált. iskolai osztály	19	10,1	10,3
	Befejezett 6 ált. iskolai osztály	24	12,7	13,0
	Befejezett ált. iskola	79	41,8	42,7
	Megkezdett szakmunkásképző	7	3,7	3,8
	Befejezett szakmunkásképző	32	16,9	17,3
	Megkezdett középiskola	5	2,6	2,7
	Érettségi	14	7,4	7,6
	Főiskola / Egyetem	2	1,1	1,1
	Összesen	185	97,9	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	4	2,1	
Mindösszesen		189	100,0	

A fogvatartottak negyede nem rendelkezett általános iskolai végzettséggel. Az iskolai oktatás minél szélesebb körben való elterjesztése alapvető társadalmi – és ettől elválaszthatatlanul büntetés-végrehajtási – érdek.

Részt vesz-e valamilyen típusú oktatásban?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	24	12,7	13,2
	Nem	158	83,6	86,8
	Összesen	182	96,3	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	7	3,7	
Mindösszesen		189	100,0	

A „nem” válaszok rendkívül magas száma figyelmeztet az esetlegesen „elkallódó” roma fogvatartottak részarányára. A mai viszonyok között - a beiskolázás önkéntessége miatt - a roma fogvatartottak körében az eddiginél is több energiát kell fordítani a tanulási szándék kialakítására. (A számok értelmezésekor nem szabad megfeledkezni arról, hogy a megkérdezettek közel fele előzetesen letartóztatott volt, akik nem tudtak bekapcsolódni a szervezett oktatásba.)

Járt-e valaha kiegészítő iskolába?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Nem	152	80,4	81,7
	Igen	34	18,0	18,3
	Összesen	186	98,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	3	1,6	
Mindösszesen		189	100,0	

A kiegészítő iskolába jártak részaránya jelentősen meghaladja az össztársadalmi statisztikai értéket. A büntetés-végrehajtás intézetekben indokoltnak látszik a jelenleginél több felzárkóztatási program kidolgozása és bevezetése.

Szakképzés

Rendelkezik valamilyen szakmával?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Nem	114	60,3	63,7
	Igen	65	34,4	36,3
	Összesen	179	94,7	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	10	5,3	
Mindösszesen		189	100,0	

A megkérdezettek közel 2/3-a nem rendelkezett szakmával. A szabadulást követő eredményes reintegráció érdekében elengedhetetlen a szakmai ismeretek fejlesztése, a szakképzési lehetőségek növelése.

A hagyományok továbbélésének elősegítése

A tradicionális cigány kultúra számos eleme közül néhány kiragadásával arra voltunk kíváncsiak, hogy a hagyományok mennyire határozzák meg a magukat romának valló fogvatartottak hétköznapijait.

Befogadna-e zárkájába állandó lakótársnak egy macskát?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	115	60,8	62,5
	Nem	69	36,5	37,5
	Összesen	184	97,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	5	2,6	
Mindösszesen		189	100,0	

A hagyományos cigány kultúrában a macskát tisztátalan állatnak tartották, így elképzelhetetlen volt hogy a romák megosszák étletterüket ezekkel az állatokkal. A kérdésre adott válaszok azt valószínűsítik, hogy a macskához kötődő hagyomány már nem létezik.

Ha lenne fürdőkád a zárkában, mikor használná fürdésre?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Rendszeresen	177	93,7	94,7
	Csak ha nincs más lehetőség	3	1,6	1,6
	Soha	7	3,7	3,7
	Összesen	187	98,9	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	2	1,1	
Mindösszesen		189	100,0	

A tradicionális cigány kultúrában elképzelhetetlen volt olyan tisztálkodási mód alkalmazása, ahol a tiszta víz összekeveredhet az elhasznált koszos vízzel. A kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy a tisztátalan vízhez kötődő hagyomány már nem létezik.

Veszélyes, ha a család kutyája nyalogatja a gazda arcát?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	91	48,1	49,7
	Nem	92	48,7	50,3
	Összesen	183	96,8	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	6	3,2	
Mindösszesen		189	100,0	

A tradicionális cigány hagyományrendszerben a fertőzések esetleges terjedése miatt a romák nagyon félték a kutya nyálától, illetve elkerülték az érintkezést a kutya nyelvvel. A kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy ez a hagyomány részlegesen még ma is érzeteti hatását.

Bűnnek tartja magyar gazdától tojást lopni a családja számára?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	105	55,6	56,8
	Nem	80	42,3	43,2
	Összesen	185	97,9	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	4	2,1	
Mindösszesen		189	100,0	

A hagyományos cigány kultúrában a csirkét tisztátalan állatnak tartották, mivel az felcsipegeti a földről a szemetet, sőt az ürüléket is. Csirkét csak ritkán túrtek meg a szekereik, illetve a házaik környékén, de a saját csirkéik tojásait semmi esetre sem ették meg. A környékön élőkötől szereztek be a tojásokat. Mivel a tojás a szemükben értéktelen dolog volt, ezért nem számított bűnnek, ha néhányat elloptak. A kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy ez a hagyomány ma már csak részlegesen él.

Hol helyezné el a WC-t a börtönben?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Zárkán belül, de elfalazva	138	73,0	74,2
	A folyosón	38	20,1	20,4
	Az udvaron, külön épületben	10	5,3	5,4
	Összesen	186	98,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	3	1,6	
Mindösszesen		189	100,0	

A tradicionális cigány kultúrában a fertőzések megelőzése miatt a WC-eket a lakóterület-től messze alakították ki. A kérdésre adott válaszokból azt sugallják, hogy ez a hagyomány ma már nem él.

Zavarná, ha a fia egy köztudottan nem szűzlányt akarna feleségül venni?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	32	16,9	17,4
	Nem	152	80,4	
	Összesen	184	97,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	5	2,6	
Mindösszesen		189	100,0	

Hagyományosan egy cigánylány legnagyobb értéke a szüzessége volt. A kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy ez a hagyomány ma már nem tekinthető élőnek.

A hagyományok továbbélésével kapcsolatos kérdésekről összefoglalásul leírható, hogy előzetes feltevésünk, miszerint az ősi cigány szokások, illetve hagyományok még ma is elevenen élnek, nem igazolódott be. Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a roma fogvatartottak magatartását és tevékenységét nem, vagy esetenként mindössze érintőlegesen befolyásolják ezek a tradíciók.

Pedagógiai szempontból nagyon fontosnak tartom a pozitív tartalmakat megjelenítő hagyományok széles körben történő (tehát nem csak a romák közötti) megismertetését. Véleményem szerint a szokások kialakításában, az identitástudat növelésében jelentős szerepe van a kulturális hagyományok továbbélésének. Az anyanyelv használatával kapcsolatos kérdéseknél már láttuk, hogy a roma fogvatartottak jelentős hányada szeretne megtanulni cigányul írni-olvasni. Szintén optimizmusra ad okot a roma fogvatartottaknak az az igénye, hogy meg akarják ismerni a saját múltjukat, hagyományaikat.

Szívesen tanulna-e a romák történelméről, szokásairól, hagyományairól?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	149	78,8	81,9
	Nem	33	17,5	18,1
	Összesen	182	96,3	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	7	3,7	
Mindösszesen		189	100,0	

Egészséges életmód szükséglete

Az interjúk során megkérdeztük a fogvatartottak véleményét az intézetben belüli sportlással és egészségmegőrzéssel kapcsolatban, valamint felmértük a kábítószer- és alkohol problémák kezelésével összefüggő igényeiket. Az érintett területeket valamennyien fontosnak tartották, és igényelték a részvételi lehetőséget.

Konfliktuskezelés

Az interjúk elkészítése során számos esetben hallottunk véleményt a különféle személyiségfejlesztő, feszültség-kezelő programok fontosságáról, hasznosságáról. Ezek a vélemények megerősítették azt a tényt, hogy az efféle programok számát növelni szükséges a magyar bűntetés-végrehajtásban.

Büntetné-e, ha a romák egymás között verekedéssel döntenék el a konfliktusaikat?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	116	61,4	63,4
	Nem	67	35,4	36,6
	Összesen	183	96,8	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	6	3,2	
Mindösszesen		189	100,0	

A megkérdezettek több, mint 1/3-a úgy gondolta, hogy az egymás közötti verekedés a konfliktusok megoldásának elfogadható módja.

Fontos megjegyezni, hogy a megkérdezettek 67%-a erőszakos és/vagy agresszív jellegű bűncselekményt követett el. Ezek az adatok felhívják a figyelmet a feszültségkezelés fontosságára, az indulatok szociális módon történő levezetése ismeretének hiátusára.

Az elkövetett bűncselekmény(ek) jellege

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Csak vagyon elleni	61	32,3	33,2
	Csak erőszakos	26	13,8	14,1
	Vegyes	97	51,3	52,7
	Összesen	184	97,4	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	5	2,6	
Mindösszesen		189	100,0	

A következő két kérdés az idősebbekkel kapcsolatos cigány hagyományokra utal, ugyanakkor a konfliktuskezelés sajátos módjaira is rávilágít.

Bűn-e, ha egy fiatal roma egy idősebb családtagja helyett vonul be a börtönbe?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	78	41,3	41,7
	Nem	109	57,7	58,3
	Összesen	187	98,9	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	2	1,1	
Mindösszesen		189	100,0	

Az ősi cigány kultúrában az idősebb embert mindig és minden körülmények között tisztelet övezte. Az öregektől átvállalni a kellemetlen feladatok végrehajtását szinte kötelező volt. Ezért például börtönbe menni egy idősebb roma rokon helyett – teljesen normális és elfogadott dolognak számított. A kérdésre adott válaszok arra utalnak, hogy ez a hagyomány napjainkban részlegesen még megtalálható.

El tudja-e képzelni, hogy megüssön egy idős cigány férfit, ha az nagyon megsértené?

		Fő	%	Érvényes válaszok (%)
Érvényes	Igen	46	24,3	24,6
	Nem	141	74,6	75,4
	Összesen	187	98,9	100,0
Érvénytelen	Nincs válasz	2	1,1	
Mindösszesen		189	100,0	

A tradíció szerint az egyik elképzelhető legnagyobb bűn a romák közösségében, ha egy fiatal megüt egy idős cigány embert. A válaszokból az derül ki, hogy ez a hagyomány még élőnek tekinthető.

Praktikus életismeretek

A válaszok alapján az a kép bontakozott ki, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége nem becsüli sokra a háztartási, illetve a ház körüli munkát. E vélemények szerint a cigány emberhez nem méltó az ilyen típusú munka. A munkakereső tréning jelentőségét, hasznosságát valamennyi megkérdezett fel- és elismerte.

Összefoglalás

A büntetés-végrehajtási intézményrendszernek a roma fogvatartottak szükségleteivel kapcsolatos előfeltevéseit összevetettük a kutatás által feltárt tényleges fogvatartotti elvárásokkal. Megállapítottuk, hogy a roma fogvatartottak elvárásai esetenként nem esnek egybe a jelenlegi gyakorlattal.

Szükségletek	A szükségletek kielégítésének megoldási módjai	Felmérésünk eredményei – mennyire esnek egybe a roma fogvatartottak elvárásai a jelenlegi gyakorlattal, illetve törekvésekkel
biztonság- elfogadottság szükséglete	– egyszemélyes elhelyezés	NEM
	– a meglévő asszimilációs törekvések támogatása	RÉSZLEGESEN
	– roma felügyelők és nevelők, illetve tanárok alkalmazása	NEM, illetve RÉSZLEGESEN
	– a családi kapcsolatok támogatása	IGEN
intellektuális- művelődési szükségletek	– anyanyelven történő kommunikáció	NEM – de jelenleg a magyar nyelv kizárólagos használata nem jelent problémát
	– iskolai oktatás	IGEN
	– szakképzés	IGEN
	– a hagyományok továbbélésének elősegítése	RÉSZLEGESEN
egészséges életmód szükséglete	– sport	IGEN
	– egészségmegőrzés	IGEN
	– a kábító- és bódító szerekkel kapcsolatos ismeretterjesztés	IGEN
konfliktuskezelés	– különféle személyiségfejlesztő, feszültség-kezelő programok	IGEN
praktikus életismeretek	– háztartási ismeretek és munka	NEM
	– álláskereső tréning	IGEN

Reményeink szerint jelen kutatásunkkal sikerül felhívni a figyelmet a szükségletrendszer jelentőségére, valamint a személyiségformálásban betöltött szerepére.

A jelenlegi tanulmány a roma fogvatartottakkal kapcsolatos átfogó kutatás egyik szeletét dolgozta fel. Eredményeink publikálását azért tartjuk fontosnak, mert a börtönélet mindennapjainak megtervezéséhez fontos adalékokkal szolgál. Felmérésünkben egyértelműen kiderül, hogy önmagában a segítőkészség, jó szándék nem elég, meg kell ismernünk a roma fogvatartottak speciális szükségleteit, és azokra alapozva kell kialakítanunk az együttműködés alapjait. A tényleges és tartalmas együttműködés pedig elengedhetetlen követelménye a fogvatartottak reszocializációját célul kitűző büntetés-végrehajtási munkának.

Felhasznált irodalom

- Bábosik István:** A nevelés elmélete és gyakorlata. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Bólyai János:** A rendőrség és a kisebbségek. Főiskolai Figyelő, 1996. 1. 30-45. p.
- Dávid Gábor – Tauber István – Tóth Lajos:** A fiatalkori bűnözés és a 80-as évek társadalma. Belügyi Szemle, 1987. 3. 7-17. p.
- Gönczöl Katalin:** Bűnös szegények. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991.
- Gönczöl Katalin:** A bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában. Magyar Jog, 1991. 11. 646-652. p.
- Huszár László:** Roma fogvatartottak a büntetés-végrehajtásban. Belügyi Szemle, 1999. 7-8.
- Póczik Szilveszter:** Magyar és cigány bűnelkövetők a börtönben. Egy kutatás tapasztalatai. Kutatási jelentés. Bp. OKRI, 1999.
- Póczik Szilveszter:** Cigányok és idegenek. Miskolc. Felsőmagyarország Kiadó, 1999.
- Póczik Szilveszter:** Roma bűnelkövetők a statisztikák tükrében. A romákkal kapcsolatos kriminológiai kutatás mai állása. In: Kriminológiai tanulmányok 38. Bp. OKRI, 2001.
- Póczik Szilveszter:** A cigányság a magyar kriminológiai kutatásban 1970-2001. In: Kriminológiai tanulmányok 39. Bp. OKRI 2002.
- Póczik Szilveszter:** A roma kisebbség egyes szociológiai és kriminológiai problémái. In: Kriminológiai tanulmányok 40. Bp. OKRI, 2003.
- Ruzsonyi Péter:** Karakteresen eltérő kezelési formák a fiatalkorú fogvatartottak körében. Börtönügyi Szemle, 2002. 2. 23-52. p.
- Ruzsonyi Péter:** A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelésemleleti jegyzet. Bp. BVOP, 2003. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat 2003/2.)